

رایه‌له‌ی سه‌ره‌ک‌واتاکانی پیری و ته‌نیایی و مردن له هه‌ردوو شیعری (ژماره ۱۹) له دیوانی هفتا په‌نجه‌ره‌ی گه‌رۆک و «پاییز له ناو پاییزدا»ی

شیرکۆ بیکه‌س

باخان ئەحمەد حەمە ئەمین^۱

مامۆستای یاریده‌ده‌ری زمان و ویژه‌ی کوردی، زانکۆی سلیمانی
خویندکاری دوکتۆرای زمان و ئەده‌بی فارسی، زانکۆی کوردستان، سنه

تاریخ دریافت: ۲ آذر ۱۳۹۷؛ تاریخ پذیرش: ۲۴ اسفند ۱۳۹۷؛ صص ۱۴۷-۱۶۵

چکیده

ساختار هر متن ادبی شامل دو بخش اصلی است: فرم یا ساختار زیبایی‌شناختی که متن بر اساس آن شکل گرفته است و درون‌مایه یا تم که موضوع دستاورد ادبی است و از طریق زبان و چیدمان متون شناخته می‌شود. بعضی از درون‌مایه‌ها در تاریخ حافظه‌ی انسانی در زمینه‌های فکری، فلسفی، روانشناختی و در ادامه در شعر و ادب وجود داشته که درون‌مایه‌هایی نظیر «پیری، تنهایی و مرگ»، محل تفکر و اندیشیدن و پرسشگری بوده و تلاش شده است تا راز و رمز نهانی آن کشف شود. به ویژه مفهوم «مرگ» که موضوعی پیچیده و سرشار از سؤال و راز است و «بود و نبود و سرنوشت» انسان را در بر گرفته است. این مقاله بر آن است این مفاهیم و معانی را در هنر شعری تجزیه و تحلیل کند و از طرفی ارتباط، پیوستگی و زمانبندی این سه مفهوم را بیان، و از طرف دیگر ارتباط میان این افکار و اندیشه‌ها و نزدیکی آنها به هنرهای شعری را آشکار سازد. به عنوان نمونه، ارزش این اندیشه‌ها و نقش آنها را در تهییج و برانگیختن ذهن خواننده در دو متن شعری شاعر بزرگ، شیرکو بیکه‌س، مورد بررسی قرار داده‌ایم. نتیجه نشان می‌دهد که رابطه‌ی مهم و ناگسستنی میان این سه درون‌مایه وجود دارد که وجود هر کدام از آنها، مستقیماً خواننده را به یاد دو مفهوم دیگر می‌اندازد، به نوعی یک درون‌مایه‌ی فراگیرتر و کلی‌تر به متن‌ها بخشیده است که خود تاروپود و ارتباط میان آنهاست.

کورتە

هه‌ر ده‌قیکی ئەده‌بی پینکهاته‌ی دوو به‌شی سه‌ره‌کییه، ئەوانیش: روخسار یا ئەو بونیا‌ده ئیستاتیکیانه‌ی که ده‌قه‌که‌ی له سه‌ر بنیات نراوه، هه‌روه‌ها لایه‌نیکی گرنگی تر، که ناوه‌رۆک یا تیمه و بابته‌ی به‌ره‌مه‌ی ئەده‌بییه، که له رینگه‌ی زمان و چینی ده‌قه‌کانه‌وه‌ گوزارشتی لێ ده‌کریت. هه‌ندێ تیمه هه‌ن له میژووی بی‌ری مرۆفاتی‌دا، له بواره‌کانی فیکر و فله‌سه‌فه و ده‌رون‌ناسی‌شدا و له قو‌ناغی دواتریش له ئەده‌ب و شیعردا، وه‌ک: پیری و ته‌نیایی و مردن، به‌رده‌وام جی‌گه‌ی تیرامان و بی‌رلی‌کردنه‌وه و پرسیار بوون و هه‌ول‌دراوه نه‌ینی و دیوه‌ شاراوه‌کانی لیک‌بدر‌پته‌وه، به‌تایه‌تی تیمه‌چه‌مکی «مردن» که چه‌مکی زۆر ئالۆزه و پره له نادباری و پرسیار. بوون و نه‌بوون و چاره‌نووسی مرو‌فی له خۆیدا هه‌لگرتووه. له‌م باسه‌ی ئیمه‌دا هه‌ولمان داوه ئەم چه‌مک و تیمانه له ناو ده‌قی شیعردا شی بکه‌پنه‌وه و له لایه‌که‌وه په‌یوه‌ندی و به‌دوای‌به‌کدا هاتن و قو‌ناغ‌به‌ندی نیوان هه‌رسێ چه‌مکه‌که و له لایه‌کی تروه‌ په‌یوه‌ندی ئەم بی‌ر و چه‌مکانه و ئاو‌بێزان‌بوونیان به‌هونه‌ره‌کانی شاعر روون بکریته‌وه. هه‌روه‌ها به‌ نمونه به‌های ئەو بی‌رانه و رۆلیان له جوو‌لاندنی بی‌ری خویننه‌ردا له دوو ده‌قی شیعری شاعیری گه‌وره‌ی کوچ‌کردوو شیرکۆ بیکه‌س‌دا لیک‌ده‌پنه‌وه. له ئەجامدا گه‌یشتووین به‌وه‌ی که په‌یوه‌ندی‌یه‌کی زۆر پته‌و و لیک‌دانه‌بچراو له نیوان ئەو سێ تیمه‌یه‌دا هه‌یه و گوزارشت له یه‌کیکیان له ده‌قه‌کاندا، دووانه‌که‌ی تر وه‌بیر خویننه‌ر ده‌خاته‌وه، به‌ جو‌ریک تیمه‌یه‌کی گشتگیرتری به‌ شیعره‌کان به‌خشیه‌وه، که ئەویش خودی رایه‌له و پتوه‌ندی نیوانیه‌.

وشه سه‌ره‌کییه‌کان: سه‌ره‌ک‌واتا، مردن، ته‌نیایی، پیری، شیرکۆ بیکه‌س، رایه‌له

واژگان کلیدی: درون‌مایه، مرگ، تنهایی، پیری، شیرکو بیکس، تاروپود

¹ bakhan_ahmad@yahoo.com

۱- پیشه‌کی

وهك له فهره‌نگه ئه‌ده‌بیه‌یه‌کانیشدا ڕوونکراوه‌ته‌وه، «تیمه بۆ بابته، یا ئایدیایه‌ك که شاعیر شیعره‌که‌ی له‌سه‌ر بنیاتده‌نیت، به‌کار دیت» (مکاریک، ۱۳۹۹: ۱۲۰). سه‌ره‌ک‌واتا یا خود تیمه، واتای بنه‌ره‌تی ناوه‌ی هه‌ر شتیکه، له‌بواری ئه‌ده‌بیشدا «بریتیه‌یه‌ له‌بیری سه‌ره‌کی و به‌هیز و گشتگیر له‌هه‌ر به‌ره‌مه‌میکدا، هیلکی کیشراوی ناوه‌هه‌ر به‌ره‌مه‌میکه، که بارودۆخه‌کانی چیرۆکی پیکه‌وه‌ده‌به‌ستیه‌وه، تیمه‌ ئاراسته‌ی بیر و توانای بینین و ده‌رک‌کردنی نووسه‌ره‌که‌ی پیشان-ده‌دات» (داد، ۱۳۹۰: ۲۱۹). به‌شپوه‌یه‌کی پوخت و چر تیمه:

وشه‌یه‌کی یۆناییه، بنه‌ما ده‌گه‌یه‌نی، ئه‌وه‌ی که بنه‌ره‌ته، ئه‌و ڕووداوانه‌ی که بنه‌مای به‌ره‌می ئه‌ده‌بپێکدین. بابته - واقع و به‌ها ئیستیتیکیه‌کان پیکه‌وه‌گرێ ده‌دا. له‌ ڕووی واقعه‌وه، ئه‌و ناوه‌ڕۆکه‌یه‌که‌ له‌به‌ره‌مه‌که‌دا هه‌یه. له‌ ڕووی ئیستیتیکیه‌وه ده‌توانین باس له‌ ناوه‌ی بابته‌که، واته: تاییه‌تمه‌ندی هونه‌ری به‌ره‌می نووسه‌ره‌که‌ بکه‌ین. (دیما، ۲۰۱۱: ۹۱)

وهك ئاشکرایه باسکردنی «ته‌نیایی و پیری و مردن» جگه‌ له‌وه‌ی به‌رده‌وام وه‌کو چه‌مک و بابته، تیمه و ناوه‌ڕۆکی به‌ره‌مه‌ ئه‌ده‌بیه‌کانن، هه‌روه‌ها ئه‌مانه‌ له‌ بواری فه‌لسه‌فه و ده‌روونزانی‌شدا جیگه‌ی مشت‌ومری زایانان و فه‌یله‌سووفان بوون، بۆچوونه‌ ناو باسه‌که‌ و په‌واییدان به‌وه‌ی تا چه‌ند ده‌کرێ جیگه‌ی بیر و فه‌لسه‌فه‌ له‌ ئه‌ده‌ب و شیعردا بکریته‌وه، ڕوونکردنه‌وه‌یه‌کی تیۆریک له‌و باره‌وه‌ ده‌ده‌ین و ئه‌و پێوه‌ندییه‌ ده‌خه‌ینه‌ به‌رچاو، هه‌رچه‌نده‌ هه‌ندێک له‌ تیۆردانه‌رانی ئه‌ده‌ب له‌وانه‌ جوړ بوئیز، پێیان وایه‌ ئه‌و فه‌لسه‌فه‌یه‌ی که له‌ناو ئه‌ده‌بایه‌ تیکه‌لی زیاده‌ڕۆیی ئه‌ده‌ب ده‌بیت و جگه‌له‌ دوانیکی ئاسایی ده‌باره‌ی فانی‌بوون و نه‌زانینی چاره‌نوس شتیکی تر نییه (ولک و وارن، ۱۳۹۰: ۱۲۱)، به‌لام ده‌سته‌یه‌کی تر «ئه‌ده‌بیات به‌جوړێک له‌ فه‌لسه‌فه‌یا بیر (ده‌کرێ به‌ جوړیک بلین تیمه) ده‌زانن، که له‌پشتی په‌رده‌ی شپوه‌وه‌ شارداراوه‌ته‌وه» (سه‌رچاوی پیشوو: ۱۲۰).

هه‌لبه‌ت له‌گه‌ڵ بیردا ئاستی هونه‌ری‌بوون و شیعریه‌تی ده‌قه‌که‌ش زۆرگرنه‌، هاوڕێ له‌گه‌ڵ ئه‌و به‌هایه‌دا که هونه‌ری‌بوون هه‌یه‌تی بۆ دیاری‌کردنی ده‌قیکی باش، ده‌ربرینی سۆز و هه‌سته‌ ده‌روونیه‌کانیش پێگه‌یه‌کی سه‌ره‌کیان له‌ به‌ره‌می ئه‌ده‌بیدا به‌ تاییه‌ت شیعر هه‌یه، به‌لام «هه‌رچه‌نده‌ تاقیکردنه‌وه‌ی شیعر، عاتیفی بیت، هه‌رگیز له‌ بیری شاعیر دوور ناکه‌وێته‌وه» (مه‌جید مه‌حمود و فواد مه‌جید میسری، ۱۹۷۸: ۳۱)، واته‌ ده‌توانین هه‌مان بۆچوونی هیلگ دووباره‌ بکه‌ینه‌وه‌ له‌وه‌ی که ئه‌ده‌ب خواستی بۆ ئاوێته‌کردنی فاکتی عه‌قلانی له‌گه‌ڵ فاکتی ئیجساسی دایه‌ و ده‌لی هونه‌ر په‌وتیکی جیاواز له‌ره‌وتی فه‌لسه‌فی ده‌پۆی (دایما، ۲۰۰۶: ۴۱۳)، جیاوازی ئه‌م ره‌وته‌ له‌وه‌دا نییه‌ که ئه‌ده‌ب دوور بکه‌وێته‌وه‌ له‌ واقع و بیره‌ فه‌لسه‌فیه‌کان

به‌لکو «به‌مجۆره جارئکی تر هونه‌ر به به‌راورد له‌گه‌ل پروسه‌ی راستییه‌کان نه ته‌نیا ره‌نگ‌دانه‌وه‌ی خه‌یالی نین، به‌لکو راستییه‌کی به‌رزتربووه و حه‌قیقی تر پیشان ده‌دات» (سه‌رچاوه‌ی پیشوو: ۱۲). ئەمه جگه له‌وه‌ی داهینان و نوسینی ئەده‌بی و هونه‌ری خۆی له‌خۆیدا جه‌نگی‌کی نه‌براهیه‌یه بو خۆسه‌لماندن و به‌گژداچوونه‌ی چه‌مکی‌کی فه‌لسه‌فی‌ی وه‌ک مردن، تا له‌رئگه‌یه‌وه بوون و جه‌وه‌ری مرۆف له‌داهیناندا به‌هادار بی‌ت، چونکه به‌رأی زۆرئک له‌فه‌یله‌سوفان مرۆف بوونئکی کاتی و ناته‌واوی هه‌یه و داهینان پروسه‌ی به‌رده‌وامه له‌نه‌بوونه‌وه به‌ره‌و بوون و مرۆف پیوستی پییه‌تی، ئەمه‌ش ئەوه‌مان پی‌ده‌لئیت که ئەگه‌ر مرۆف داهینه‌ر نه‌بی‌ت، ناتوانئ خۆی ته‌واوبکات، به‌م جۆره داهینان ده‌بیته‌پیش‌مه‌رجی ئۆنتۆلۆجی بۆ بوونی ناته‌واویی نووسه‌ر وه‌ک مرۆف (مه‌مه‌د که‌مال، ۱۱۸: ۲۰۰۴) و ئەمه‌ش رئگه‌یه‌که بۆ رئگری کردن له‌مردن و مانه‌وه و بوونی به‌رده‌وام. به‌جۆرئک وه‌ک نووسه‌ر سه‌لاح هه‌سه‌ن پآله‌وان ده‌لئ: «ده‌ق مملانی نیوان ژیان و مه‌رگه» (هه‌سه‌ن پآله‌وان، ۲۰۰۲: ۴۶). هه‌رچه‌نده هه‌موو جۆره داهینانئک گرنگی و به‌های خۆی هه‌یه به‌لام جیاوازی له‌گه‌ل کاری ئەده‌بی و هونه‌ریدا هه‌یه، که تیایدا ته‌نیا بیر له‌بایه‌خی کاری هونه‌ری ناکرئته‌وه، به‌لکوو «ده‌مانه‌وی‌ت بزانی‌ن تا‌کوو چپله‌یه‌کی سه‌رکه‌وتوو به‌ره‌مه‌هونه‌رییه‌که راستی بوونی بۆ کردووین به‌دیارده‌یه‌کی ناسراو» (مه‌مه‌د که‌مال، ۲۰۰۴: ۱۲۱).

شاعیرانی‌ش وه‌ک داهینه‌رئک رۆل‌یان له‌و تیگه‌یین و پیشاندانه‌دا هه‌یه، به‌تایبه‌تی شاعیرانی هاوچه‌رخیش ره‌نگه زیاتر ده‌رگایان به‌روودا کراوه بی‌ت، وه‌ک لئیکۆله‌رئکی ئیرانی - پروانه رووین اهلی - ده‌لئ: واقع‌بینی و بیرکردنه‌وه له‌مرۆف، شاعیره‌ نوئکانی ناچار کرد، که کاربگه‌ری زۆری له‌سه‌ر ناوه‌رۆکی شاعر هه‌بی‌ت، به‌راده‌یک که شاعیری هاوچه‌رخ له‌خستنه‌رووی حاله‌ته‌ده‌رونییه‌کانیشدا، دووباره له‌مرۆف و کومه‌لگاو سروشت غافل نابئت (ر.ج رووین اهلی، ۱۳۹۲). واقع و چۆنی‌چینی، یاخود په‌یوه‌ندیان بۆته‌تیمه‌ی هه‌ندی به‌ره‌می ئەده‌بی، به‌شئوه‌یه‌کی گشتی له‌به‌ر ئەوه‌ی ئەده‌بیات تیروانی‌نی تاییه‌ت و گشتییه‌ بۆژیان شاعیر بی‌ئوه‌ی ده‌ره‌ستی ته‌نها یاسایه‌ک بی‌ت، وه‌لامی کومه‌لئک پرسیار ده‌داته‌وه که بابته‌ت و پرسیارئ فه‌لسه‌فیشن، به‌لام له‌شئوه‌ی شاعر و له‌سه‌رده‌م و به‌رئگه‌ی جۆراوجۆر له‌وانه: تیمه‌-بابته‌تی چاره‌نووس، رۆح و سروشت، بوون، مردن، یاده‌وه‌ری، خیزان، ... چه‌ندانئ تر (ولک و وارن، ۱۳۹۰: ۱۲۷). بۆ تیگه‌یشتن له‌و چه‌مکانه و دیاری‌کردنی ئاستی فکری و ده‌روونیان و شی‌کردنه‌وه‌ی ده‌قه شاعیریه‌کان به‌شئوه‌ی ئەکادیمی، پیناسه و راقه‌یه‌کی کورت بۆ هه‌ر سئ چه‌مکه‌که و په‌یوه‌ندیان له‌گه‌ل یه‌ک و له‌شاعیردا به‌پیوست ده‌زانین.

۲- پیری و تهنیایی

ئه گهر له کورتترین و پوختترین پیناسهیدا پیری بهوه بناسینین، که بریتیه له هه لکشانی ته مهن و گۆرانکاری له روخسار و دهروون و عهقل و هه موو جهستهی مرۆفدا. پیریبوون له حاله ته ئاساییه کهیدا کۆتا قوناغی ژیانه و زۆربهی جار هاوشانه له گهڵ کامل بوون و هه بوونی زانیاری و ئه زموونی زۆر له بارهی ژیانهوه، ههروهک چۆن «له سه ر بنه مای ئه ریکسون، پیری ئاخیرین قوناغی ژیانه که تاگ له ئه ودا هه موو رابردوو کۆده کاته وه» (تذرجی و همکاران، ۱۳۸۹: ۲۷). تهنیاییش ئه و چه مکه یه که له بواره جیاوازه کاندایه تایبهت فه لسه فه، جیگه ی تیرامانه و قولترین راستیه له حال و دۆخی مرۆفدا، هه چهند زیاتر شیوه و حاله تیککی دهروونیه، چونکه مرۆف له ئه و کاتانه دا ههستی پێ ده کات که به فیزیکی تهنیاییت و کهس لێی نزیک نه بیته، سه رباری ئه وهی له زۆر باردا به تایبهتی شاعیران و داهینه ران هه چهند له ناو خه لکیشدا بن، به لام ههستی تهنیایی دایان ده گریته چونکه ئه وان له دله راوکی و بیری داهینان و لیکدانه وی ژیاندان، له کۆندا ئه م ههست و ئیحه ساسه که متر چه مکیککی نه رپنی هه بووه و ویستراوه، هه ندی جار به ویستی که سه کان بووه و بۆ مه بهستی قول بوونه وه و خه لوه ت سوودی لێ بینه روه به لام له سه رده می مۆدی رنه دا ئه م حاله ته زیاتر نه رپنیه و خواستراو نییه و هه لقولاوی دووره په ریزی و نه بوونی هاوده م یا جوړیک له نامۆبوونی خوده. (رحیمزاده و هاوکاران، ۱۳۹۰: ۱۲۴).

ئه م ههسته ش له و کومه لگایانه دا که زۆرتر کومه لایه تین زۆرتره هه چنده خیزان و کۆمه لگه رۆلی له که م کردنه وهی ئه و ههسته دا هه یه، به لام کاتیک له ناوه وه مرۆف ههستی به دووری کرد ئه و پیکه وه بوونه ش یارمهتی نادات و بگه خراپتری ده کات (سه رچاوه ی پیشه و، ۱۳۹۰: ۱۲۵)؛ چونکه جیاوازی له نیوان خوپی و ئه وانێ تر دا ده بینیت. ئه وهی بۆ ئیمه گرنه خودی ههستی تهنیایی نییه، به لکوو ئه و ههسته یه که به هوپی پیرییه وه دروست ده بیته و نیوان ماوه ده خاته بهینی تاکی پیر و ئه وانێ تره وه، چونکه وهک ده زانین ئه وهی له پیریدا زۆر خه مه پینه ره مردن- له ده ستدانی پراکتیککی زۆربه ی هاوته مهن و دۆستان و ئه وانیهی ده تناسین، به شیک بوون له تۆ، که به راستی ههستیکی ترس هینه ره، پیر ده بینیت ئه وهی له چوارده وریه تی زۆربه ی زۆریان له و منال ترن به شیوه یه کی تر بلین بابه تیککی هاوبه ش که متر هه یه بۆ ئه وهی په یوه ندی به هوپه وه دروست بکاته وه. ئه مه سه ره رای ئه وهی نزیک بوونه وه له مردن که له پیریدا زیاتر به رپایه و واقعیککی حاشا هه لئه گره، که خه موکی و تهنیایی دروست ده کات، لیکۆله ران پیمان وایه بالاترین ئاستی خه موکی ده ست پیده کات له ته مهنی ۵۵ - ۶۴ و له هه ندی مرۆفدا له ۶۰ - ۶۹ سالی دایه (تذرجی و همکاران، ۱۳۸۹: ۲۷)، که ره نگه هوکاری زۆری ئه و خه موکییه سه رباری ترس و دیارنه بوونی چاره نووسی دوای مردن، به تایبهت بۆ ئه وانیهی که بیر و باوه ریککی

تاینی به سه‌ریاندا زال نییه، بیرکردنه‌وه‌ی زۆر له خودی چه‌مکی بوون و مردن له ئاسته قووله فلسه‌فیییه‌که‌یدا بیت، چونکه «تاک له به‌رده‌م مردندا، به ته‌نیاو بی‌ئه‌وانی دیکه ده‌وه‌ستی و پیای ده‌روات. که‌سانی دیکه به‌شداری ئه‌زموونه‌که‌ی ناکهن و ناتوان بوئه‌و بمرن» (محمدکمال، ۲۰۰۴: ۱۵۵). ره‌نگه‌ مرۆف له ژیانیدا و له هه‌موو قوئاغه‌کانی ته‌مه‌نیدا هه‌ست به ته‌نیایی بکات، به‌لام ته‌نیایی پیری زۆر جیاوازتره و به‌رده‌وام مردن به پیری تاکدا دینیتته‌وه، مرۆف زۆر ئه‌زموونی ته‌نیایی ده‌کات به‌لام هه‌روه‌ک دکتور محمدکمال ده‌لی: «هیچکام له‌م ئه‌زموونانه وه‌کوو مردن هینده به‌زه‌قی و پری تاکی و ته‌نیایی تاک ده‌رناخت و ناکه‌وئته ژوور په‌یوه‌ندییه‌کانی نیوان تاک و که‌سانی دیکه‌وه» (سه‌رچاوه‌ی پیشوو: ۱۵۵).

هه‌روه‌ک ده‌زانین مرۆف له به‌رامبه‌ر ئه‌م هه‌ست و بیرانه‌دا ده‌سته‌وه‌ستان ناوه‌ستیت و به‌رده‌وام ریگه‌چاره ده‌دۆزیتته‌وه، بو بیرچوونه‌وه و خوڵادان له هه‌ستی ته‌نیایی چه‌ندین ریگا ده‌گریتته‌به‌ر، که یه‌کینک له گرنگترین و پر به‌هاترین ریگه‌گه‌رانه‌وه‌یه بو و تنی یادگاری و گه‌رانه‌وه‌یه بو رابردو له شیوه‌ی چیرۆک و یاده‌وه‌ریدا هه‌رچه‌نده گتپراه‌وه‌ی یادگاری له هه‌ندی باردا نارازی بوونه به باری ئیستا و نیشانده‌ری نائومی‌دییه‌ لی و ده‌نگدانه‌وه‌هاله‌یه‌که له ته‌نیایی، که‌چی به شیوه‌یه‌کی سه‌رسوره‌ینه‌ر یارمه‌تیده‌ری سه‌ره‌کیی ره‌وینه‌وه‌ی ته‌نیاییه له مرۆفدا، به تایبه‌تی له پیراندا، له‌م باره‌وه‌چه‌ند لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی مه‌یدانی له ولاتی ئیران کراوه، ئه‌نجامه‌کانیان ده‌ریان خستوو، که‌گتپراه‌وه‌ی یاده‌وه‌ری رۆلی گرنگی هه‌بووه له که‌مکردنه‌وه‌ی خه‌مۆکی و هه‌ستکردن به ته‌نیایی ئه‌و به‌سال‌اچوانه‌دا که لیکۆلینه‌وه‌یان ده‌رباره‌ کراوه، به تایبه‌تی گتپراه‌وه‌ به شیوه‌ی گروپ ئه‌وه‌ش هاوکاره، تا په‌یوه‌ندی خیزانی و باوه‌ربه‌خۆبوون زیاد بکات (تدرجی و همکاران، ۱۳۸۹: ۲۸، ۲۶). وه‌ک ده‌زانین رابردو و چیرۆکه‌کانی هه‌میشه‌خۆش و جوان نین و نه‌بوون، که‌چی له کاتی تیپه‌رکردنی ئه‌وه‌دا و له‌پیریدا، دووباره‌ سازکردن و وه‌بیره‌نیانه‌وه‌ی ئه‌و چیرۆکانه، ئه‌زموونه‌ باش و خراپه‌کانی رابردو به‌هه‌دارده‌کات، ئه‌وه‌ش هۆکاری که‌مکردنه‌وه‌ی خه‌مۆکی و هه‌ستی ته‌نیاییه، چونکه‌ گۆران له باری ده‌روونیدا درووستده‌کات و یارمه‌تی به‌ سال‌اچوو ده‌دات که له‌گه‌ل گوئیگری خۆیدا په‌یوه‌ندی درووست بکات (سه‌رچاوه‌ی پیشوو: ۳۶). ئه‌م ته‌کنیکه له نه‌خۆشخانه ده‌روونییه‌کان و خانه‌ی به‌سال‌اچوواندا کاری پیده‌کریت، چونکه‌ ئه‌م ریگه‌یه‌ ریگه‌یه‌کی ئاسان و به‌رده‌سته‌ بوگه‌شه‌ی سه‌لامه‌تییه‌ی ده‌روونی و پیشگرتن له هه‌ستی ته‌نیایی پیران و هیچ ئه‌نجام و کاریگه‌ریی خراپی نییه و له جیگه‌ی ده‌رمان و له‌بۆاری ئابوورییدا سوودی به‌رچاوی بووه.

جا بو روونکردنه‌وه‌ی ئه‌م په‌یوه‌ندییه له ده‌قه‌ شیعرییه‌کاندا، دواتر نمونه‌کان و شیوه‌ی په‌یوه‌ندییه‌کان روون ده‌که‌ینه‌وه، که زۆربه‌ی جار له ریگه‌ی ئاماژه‌ زمانیه‌کان و وینه

شعیرییه کانهوه ئهوه خراوه ته روو، به تایبه تی له ریگه ی سیمبوله کانی رهنگه وه، گهنجی و پیری و لاوازی ده خراوه، وه کوو ئه ده بی زۆربه ی نه ته وه کانی تری رۆژه لات زیاتر له ریگه ی رهنگی زهرد و سپییه وه ئه وه کراوه، هه رچه نده رهنگی زهرد له کۆندا و له وینه کیشانی هونه رمه ندانی کۆن ئاماژه بووه بۆ دنیای سهرسوره یینه ری خۆرو رووناکی و نوورو دیارده پیروژه کان، به لام له ئه ده بی فارسی کوردی و رۆژه لاتندا واتای نه رینی و خراپی هه یه و نیشانه یه که بۆ لاوازی و نه خۆشی، خه زان و وه رین، ترس، غه م، پیری، بی توانایی، ماوه ی درێژی رهنج و ئازاری عاشق، ئه وه ش له بوونی نه خۆشییه که وه سهرچاوه ی گرتووه، به ناوی «یرقان - زهردوویی» وه که له کۆندا هۆکاری مردنی چه ندین که س بووه. (ششده و صفابخش، ۱۳۹۱: ۱۱۹). نموونه و سیمبوله کان دواتر له شیعره کانداه خه یه نه بهر دیده.

۳- مردن

تیروانینیکی پوخت و پیناسه ی مردنیش به وه ده که یین، که مردن وه ستانی کات و ژیان و جولیه یه و پرهنه یینی ترین رووداوی ژیان، ئه م چه مکه جیگه ی زۆرتین باس و لیکدانه وی مرۆف بووه، به رده وام زهینی مرۆفی به خۆیه وه سهرقال کردووه و بابه ت و تیمه ی لیکۆلینه وه ی فه لسه فی و ئایینی و ئه ده بی بووه، نا کرێ باسی ژیان بکریت و بیر له مردن نه کریته وه، مردن به پیتی بیرورای هایدگر «بریتیه له و توانایه ی که ئیتر ئه و ناتوانیت لیره بیت» (محهمه د ئه مین عه بدولا، ۲۰۰۸: ۳۳)، واته نه بوونی ئه وه هه ر شتیک و که سیک له ژیاندا، هه ندی که س مردن به شتیکی جیا نه کراوه ی ژیان ده زانن و وه کوو کۆتایی ئه و پیناسه ی ده که ن، هه ندیکیش به دژی ژیان نازه دی ده که ن، بابه تی مردن جگه له وه ی بابه تی گرنگ و به رچاوی فه لسه فه یه تا راده یه ک، چونکه بۆ چوونیک هه یه ده لیت: فه لسه فه شتیکی جگه له باسکردن و شی کردنه وه ی دووباره ی مه رگ له پال ژیاندا هه یچی تر نییه، هه روه ها وتووێژ له باره ی مه رگه وه، له وته زۆر ئالوز و گرنگه کانیسه له زانستی ده رونه سیدا (فه ییم کلام و محسنی، ۱۳۹۰: ۱۳۲-۱۳۳).

له بواری ئه ده بیهیدا سهره ک واتای مردن یه کیکه له کۆنترین بابه ته کان و به شتیوازی جۆراوجۆر بالی به سه رکه ش و هه وای ئه ده بیدا کیشاوه، هه ر له زۆر کۆنه وه داستانه شیعیرییه کان و ئه فسانه کان ئه م بابه ته یان وه ک مه کو و ته وه ری سهره کی باسکردووه. بۆ وینه، داستانی گه لگامیش یه کیکه له وان، که پاله وانه که ی له هه ولێ گه ران به دوا ی نه مری دایه و رووبه رووی مه رگ ده بیته وه. هه روه ها له کۆمیدیای ئیلاهیی دانته دا هه مان تیمه ده بیتریت، مرۆف له ده قه ئه ده بییه کانداه ریگه ی گه ران به دوا ی دره ختی ژیان، شه ربه تی مردن، ئاوی خدر، رووباری ژیان، به رده وام به شوین دیاری کردنی چاره نووس و نه مریدا گه راره (فلاح، ۱۳۸۷: ۲۲۵). مرۆف

له به‌رامبه‌ر مردندا کاردانه‌وه‌ی دژ پيشانده‌دهن، چونکه ئەزمونیکه له‌گه‌ل ئەزمونه‌کانی تریدا یه‌ک ناگریتته‌وه، ترس گشتی‌ترین و ناسراوترین کاردانه‌وه‌یه که له به‌رامبه‌ر مردندا ده‌نیوینیت (باقی‌نژاد، ۱۳۸۶: ۲۶).

زیاتر ئەم ترسه له ریگه‌ی نیگه‌رانی و دل‌ه‌راوکیوه ده‌رده‌بریت، هه‌روه‌ک میشیل دۆمونتین به‌روونی له‌باره‌ی چه‌مکی مردنه‌وه ده‌لیت: «ئیمه ژیان به‌نیگه‌رانی ده‌باره‌ی مردن و مردنیش به‌نیگه‌رانی ده‌باره‌ی ژیان ناخۆش ده‌که‌ین» (سه‌بور عه‌بدولکه‌ریم، ۲۰۱۴: ۱۰۷). زیاتر کاردانه‌وه‌کان و ترس له‌مردن له‌شیوه‌ی دل‌ه‌راوکیدا زانراوه و ئەده‌ب له‌هه‌ولێ وینه‌کردنی ئەم دل‌ه‌راوکییه‌دا بووه، بیرکردنه‌وه له‌مردن که‌م و زۆر زهنی هه‌ر هونه‌رمه‌ند و شاعیریکی به‌خۆیه‌وه سه‌رقال کردوو. به‌پیی ئاییدا و بیرکردنه‌وه‌ی هه‌ر نوسه‌ریک تیروانین بۆ مردن ده‌گۆریت. بۆ وینه، «له‌نیوان ئەو بیرمه‌ندانه‌ی که‌مردن له‌ژیان جیانا‌که‌نه‌وه و ئەو له‌به‌رامبه‌ر ژياندا به‌نهری و بی‌ئەنجام دانانین، مردن دیارده‌یه‌کی ئارام به‌خشه و فرسه‌ت به‌ئەو ده‌دات له‌لایه‌که‌وه ته‌نانه‌ت له‌مردنیشدا، واتایه‌ک بۆ ژیان به‌ده‌ست به‌یتیت، له‌لایه‌کی تره‌وه ئەو فیرده‌بیت، که‌بۆ باش مردن پیویسته‌باش بژیت» (فهیم کلام و محسنی، ۱۳۹۰: ۱۳۴).

یه‌کیک له‌و شاعیرانه‌ی که‌باسی ژیان و مردن زۆر له‌شاعیره‌کانیدا ره‌نگی داوه‌ته‌وه، لیکۆلینه‌وه‌شی زۆر له‌سه‌ر کراوه، شاعیری ئیرانی ئەحمه‌دی شاملوو-یه، که‌به‌رای یه‌کیک له‌و لیکۆله‌رانه «شاملوو ئەوه‌پیشان ده‌دات که‌مردن ته‌نها ئەو راستیه‌نییه که‌له‌کو‌تایی ته‌مه‌ندا ده‌گات، به‌لکوو سیبه‌ریکی شوومه که‌له‌ده‌قه‌به‌قه‌ی ژياندا درێژبۆته‌وه و ژيانی ئازاروی پیکه‌یناوه» (باقی‌نژاد، ۱۳۸۶: ۳۶) وه‌ک نوسه‌ریک ده‌لیت: «دروسته که‌مردن کالای بیه‌ووده‌یی به‌به‌ری بووندا ده‌کات، به‌لام چۆکمان پی‌دانادات و ئالای سپیمان پی‌به‌رزنا‌کاته‌وه» (محمد که‌مال، ۲۰۰۴: ۱۶۰). له‌گه‌ل ئەو هه‌موو نیگه‌رانییه‌دا که‌پیمانی ده‌به‌خشیت که‌چی بیری مرۆف بو‌داهینان ده‌بات، له‌به‌رئه‌وه‌ی «نیگه‌رانی و داهینان و مردن له‌یه‌کدی نابچرین و مردن کاتییه‌تی بوون ده‌رده‌خات و ئەم ئاگاییه‌نیگه‌رانی ده‌خولقینێ و بۆ داهینان هانمان ده‌دات (سه‌رچاوه‌ی پیشوو: ۱۶۰). له‌م باسه‌دا باسی چۆنیته‌ی بیری مردن و په‌یوه‌ست به‌دوو چه‌مکه‌که‌ی تره‌وه لای شیرکو بیکه‌س ده‌که‌ین و چۆنیته‌ی ده‌رکه‌وتن و به‌رجه‌سته‌بوونی له‌و دوو شاعیره‌دا شی‌ده‌که‌ینه‌وه، سه‌ره‌تا به‌پیویستی ده‌زانین ده‌قی شاعیره‌کان بنووسینه‌وه، بۆ ئەوه‌ی خۆینه‌ر به‌باشی به‌رچاوی روون بیت له‌وه‌ی ئیمه‌باسی کامه‌وینه و نمونه‌ده‌که‌ی.

۴- ده‌قی شیعره‌کان

۴-۱- شیعی ژماره ۱۹- له دیوانی هفتا په‌نجه‌ره‌ی گه‌رۆک

هه‌روه‌ختی باخ

گوپی له خسه‌خشی گه‌لا وه‌ریوه‌کانی

ژیر خۆی بوو

ئینجا ئیتر له‌به‌ر خۆوه

ئه‌که‌وێته ورت و

گێرانه‌وه‌ی به‌هاره‌کانی یادگار! (شیرکۆ، ۲۰۰۷: ۳۲)

۴-۲- «پاییز له‌ ناو پاییزا...!»

له‌به‌ر ئه‌وه‌ی که ده‌قی ئه‌م شیعره دوورودریژه لێره‌دا به‌ ته‌واوه‌تی نایه‌پنینه‌وه و له‌ ناو شیکارییه‌که‌دا ئاماژه‌ بو‌ئو دێرانه‌ی ده‌که‌ین که بریاره باسوخواسیان له‌سه‌ر بکه‌ین.

۵- شیکردنه‌وه‌ی نمونه شیعییه‌کان

۵-۱- پیری

ئه‌و دێر و وینانه‌ی که نیشانده‌ری ته‌مه‌نن (پیری-گه‌نجی) و جووری په‌یوه‌ندیان به‌ دوو چه‌مکه‌که‌ی تره‌وه ده‌خه‌پنه‌روو. له‌ شیعی یه‌که‌مدا نیشانه‌کانی پیری به‌ ناراسته‌وخۆ له‌ هونه‌ری که‌ساندنێ باخدا ده‌رده‌که‌وێت، به‌ تایبه‌تی کاتیگ باس له‌ وه‌رینی گه‌لای دره‌خت و گه‌رانه‌وه‌ بو‌ رابردوو له‌ شیوه‌ی گێرانه‌وه‌دا، هاوشیوه‌ی چاره‌سه‌ر و خۆلادان له‌و ته‌نیاپیه‌ی که به‌ هۆی پیرییه‌وه تووشی بووه، کاتیگ ده‌لی: «له‌ به‌ر خۆوه‌و به‌ ورت ورت»، وه‌ کوو ئه‌وه‌ وایه‌ که ره‌نگه‌ گوێگرێکیشی نه‌بی‌ت و ته‌نیا بیت. واته، به‌ پیری ئاره‌زووی گێرانه‌وه‌ی یاده‌وه‌ری و ته‌نیا بوونی، به‌ پیری ئه‌و بنه‌ما تیورییه‌ی که خستمانه‌ روو پیشانده‌ری پیری ده‌گریته‌ خۆی، جگه‌ له‌ ئاماژه‌یه‌کی روونتریش که ئه‌ویش کاتی وه‌رینی باخه‌ و باس له‌ ئیسته‌ی دره‌خت ده‌کات که پیر-کو‌تا رۆژه‌کانی سالییه‌تی، ئه‌وه‌ رابردوو که به‌هار و به‌گور بووه نه‌ک ئیسته، بابه‌تی پیری، کاتیگ وه‌کو وینیه‌کی کۆ له‌ شیعره‌که‌ ده‌روانین، چ له‌رێگه‌ی سیمبولی ره‌نگی زه‌رده‌وه -سیمای پاییز- چ له‌ وینیه‌ی وه‌رین و له‌رزین -خسه‌خشی گه‌لاکاندا، ته‌واو بال به‌ سه‌ر ئه‌تمۆسفیری ده‌قدا ده‌کیشیت. به‌لام له‌چه‌ندین جێگه‌دا له‌ شیعی دووه‌مدا وینه‌ و به‌رجه‌سته‌کردنی ئه‌م چه‌مکه‌ ده‌بینریت، که ده‌بانخه‌پنه‌روو، (تیپینی: له‌ ژیر نمونه شیعییه‌کاندا، ناوی سه‌رچاوه‌که‌مان نه‌نووسیوه، چونکه

پیشتر کاتی نووسینی کۆی ده قه که ناماژه مان پیداه و به پیوستمان نه زانی دووباره ی بکهینه وه. کاتیگ ده لیت:

تا پاریش ... پایز هر
له و دیوی ده روازه ی حه وشه وه
له کۆلان، قژو پرچ، خۆلاوی
له گهل «با» ئه وه ستاو هه ندی جار
دوای باران
له درزی باریکی
په رده که ی ته مه وه
ته ماشای ماله که ی ئه کردم!

تا پاریش پایز، هر، له ریگه ی تریفه ی ته زیوی مانگه وه، (بیکهس، ۲۰۱۳: ۳۰۱)

دهسته واژه ی تا پاریش، ناراسته وخۆ دان نه نانه به پیری و دووربوونه له پاییز وه کوو ره مزی پیربوون و به ره و نه مان چوون، ده توانین ده قه که به ته وای بکهین به دوو به شه وه به شیکیان پیش و تا «پار» ه و نیشانه کانی گه نجی زالّه به سهر ته مه ندا، به شی دووه میان له دوای دهسته واژه ی «وا ئه مسال»، که وینه کانی ته واو خوینهر بۆ نمایشی پیری مروّف و سروشت بانگه یشت ده که ن. هه رچه ند ئه و وینانه له هه ندی شویندا مه فه وومی راسته وخۆی پیری نییه، به لام شیکر نه وه به که بۆ ژبانی لاوی و گه نجی که له ریگه ی به راورد ه وه بۆ گه یشتن به واتای سهره کی و نیشاندانی پیری ده سپیکیکی گونجاوه تا خوینهر له ریگه ی ئه و دژانه وه (گه نجی - پیری، پار- ئه مسال، رابردوو ئیستا) بگات به تیمه بنه ره تییه که. جگه له وینه کانی تر (زۆر جاریش له پووش و په لاشی، وه رس و بیزاری ده شتی بۆ ئه ناردم)، پووش و په لاش به جۆریک ناماژه یه بۆ پیربوون، به لام پیری سروشت، که به وشه کاتی «وه رسی و بیزاری»، «هه تاوی لاواز و نه خۆش» که سیفه تی مروّفن و نیشانه یه که یه له پیری، پیری سروشت و مروّفیش له وه رزی پایزدا به رجه سته ده کات.

لیره دا هاوړاییه ک له گهل بۆ چوونه که ی ئه حمه دی شاملوو به دی ده کریت که پی و ابو مردن له هه موو کاته کانماندا به رجه سته یه، ئه ویش له ریگه ی هه ست کردن به پیری و نه مان و زه رد بوونی سروشت له ریگه ی وشه کانی «هینانی پوش و په لاش و وه رسی و بیزاری» که له ته مه نی گه نجی و منالیشدا هه ستی پیکردوو. یان کاتیگ ده لی:

وا ئه مسال
چون باخی ئاواره ... بیپرس و
بی ئه وه ی که پیشتر

زہنگیکم بۆ لی بیدا و پیم بلی
ہاتوتہ مالہوہو لہ گہ لا خوئی
وہک دیاری
باوہ شی لہ شیعی زہردہ لہی
ہیناوه،

بۆ شہوی تہ نیایی ژورہ کہم! (۳۰۲)

وشہ کانی «بی پرس» و «بی ئەوہی زہنگی بۆ لی بیدا» دروست کردنی پئوہندییہ کہ لہ نیوان پیری و ئەو حالہ تہی پاییزدا، ئەویش ہاتنی کتوپر و ہہستپئ نہ کردنییہ تی، ہہرچہ ندہ پیری وردہ وردہ پروودہ دات، بہ لام مروّف بی ئاگایہ و بییری لی ناکاتہوہ تا رۆژیک چۆکی پی دادہ دات، یان بلیین کتوپر ہہستی پی دہ کات و ناچار دہ بیت دانی پیدا بنیت، چونکہ ہیچ ریگہی ہہ لاتن لینی نییہ، بہ تاییہ تی ئەو کاتانہی کہ لہ گہ لیشیدا تہ نیایی رووی تی دہ کات و چوار دہوری چولہ. وہک پیشتر پروونمان کردہوہ، ئەم پەییوہندییہ جوان وینہ کیشراوہ لہ ئامازہ و وشہ کانی «باخی ئاوارہ، شیعی زہردہ لہ، شہوی تہ نیایی ژورہ کہم» دا. وہک ئاشکرایہ ئاوارہ بوون لہ گہ ل خویدا غەریبی و تہ نیایی دینی. زہردہ لہیی سیفاتی نہ خووشی و پیری مروّفہ، وینہی دووہمیش تہ واو جہخت کردنہوہ بہ بوونی تہ نیایی لہ پیریدا. دووبارہ لہ ریگہی بہ راوردی جہستہیی و رۆحی گہنج و پیردا کہ بہ ستراوہ تہوہ بہ زال بوونی پاییز بہ سہریدا، ہہم وینہی گہنجی کہ بہ ہۆیہوہ پیری روون-کراوہ تہوہ، ہہمیش وینہی پیری و بہ تہمہ نیمان لہ ریگہی ئەو پەییوہندییہوہ بۆ دہنہ خشینئ کاتیک دہ لی:

تا پاریش پاییز ہەر
لہو دیوی حەساری لہ شمہوہ،
وہ ستابوو
رپی نہ بوو
کہ بیتہ ناو ژووری لہ شمہوہ،

...

ناوہوہم داگیرکا و،
ہہست بکہم رہنگیکی کۆیلہم و
ہہست بکہم من ئیتر خۆم نیم و،
تہ واوی تہمەن و جہستہمی،
وہک (مانگ) ی
ناو گۆمی حەپہ ساو،
تہ سلیم کہم. (۳۰۳)

رینگه‌ نه‌دان به پاییز، نیشانه‌ی گهنجییه، چونکه هیچ کاریگه‌ریی دروست نه‌کردوو و هه‌ست و نه‌ستی وه‌ك خۆی به‌گور و پرهیز بووه، به پیچه‌وانه‌ی کاتی پیری، که توانای رووبه‌رووبونه‌وه‌ی نییه و ده‌سته‌وه‌ستانه و ته‌نانه‌ت هه‌ست به کۆیله‌بوون ده‌کات، ئەم وینه‌یه به‌ستراوه‌ته‌وه به‌مردن و چاره‌نووسه ترس‌هینه‌که‌ی مرۆقه‌وه، که مرۆف نه‌لیی تی‌ده‌گات و نه خۆی بو‌پرزگار ده‌کریت لیی، هه‌ر وه‌ك ده‌لی «ته‌واوی ته‌مه‌ن و جه‌سته‌می» به‌حه‌په‌ساوی و بی‌ویست ته‌سلیم بکه‌م، پیشانده‌ری ئەه‌راستییه‌یه، که پیری بیره‌ینه‌روه و گرتنه‌به‌ری رینگه‌ سه‌ره‌کییه‌که‌یه به‌ره‌و مردن. یان له‌شوینیکی ترده‌ده‌لی:

هاتۆته مالمه‌وه و هاتۆته دل‌مه‌وه و
چی بو‌ئیکات و کونج به‌کونج،
کووچه‌و شه‌قامی ناو له‌شم ئەگه‌ری و،
وه‌ك باخان پزوپۆم ئەرنی و،
نایشوانم چوون خه‌زان
له‌گه‌لیا هه‌لنه‌که‌م! (۳۰۴)

هاتنه مالمه‌وه بیپرس و هاتنی پاییز بو‌ناو دلی، نیشانه‌ی ده‌سته‌وه‌ستانی مرۆف له‌به‌رامبه‌ر به‌ سال‌اچووندایه، به‌تاییه‌تی کاتیک شاعیر بی‌ده‌سه‌لات ده‌کات و به‌رگریی بو‌ناکری، کاتیک ئەه‌و پاییز = ته‌مه‌ن هه‌موو پزوپۆی وه‌ك سروشت و دره‌ختان ده‌رنی، نیشانه‌یه له‌بی‌توانایی و بی‌ده‌سه‌لاتی و ته‌سلیم بوون، و ئەم رنین و وه‌رینه‌ته‌واو کۆتاییه‌کانی ته‌مه‌ن له‌دی‌ره‌کانی دواترده‌ دیاری ده‌کات، که ده‌لیت:

ئه‌وه‌تا وا پاییز
هاتۆته چاومه‌وه و له‌گه‌لیا
چل به‌چل،
تال به‌تال،
مووی سه‌رو ته‌ماشام
ئه‌وه‌رن. (۳۰۵)

وینه و ده‌سته‌واژه‌کان (وه‌ك وه‌رینی مووی سه‌رو ته‌ماشام، لۆچی روخسارم، زه‌ردکردنی به‌هاری ته‌مه‌ن و روخسار، که‌پر به‌ستن و چه‌مینه‌وه‌ی پشت و ئیسک و مووره‌غه‌سوان، بربره‌وشک بوون و نه‌وین، ماسوولکه‌شل بوون و بون به‌په‌رۆ، خسه‌هاتنی رویشتن - قاچ خشان و هه‌نگاو شل بوون و له‌رزین و بی‌توانایی، هه‌نگاو هپواش بوونه‌وه‌و نه‌بینین - وه‌ك له‌بوو لیل و تاریکیدا) هه‌موو ئەوانه‌ زۆر به‌راسته‌وخۆو له‌رینگه‌ی هاتنی پاییزه‌وه و نیشانه‌ و ئامازه‌ی پیرین. واته، به‌ده‌ربرینی

شعیریہ، پاییز ھۆکارہ کہیہ، بہ لَام ناراستہ و خۆ بہ سەرچوونی تہ مہن و داننانہ بہ پیری و ھاوبہ شی کردنہ لہ گہ لَ سروشتدا، ھەرچہ ند ئہ و بہ نہمر و بہ ھیزتر و ھک بوویہ کی گہ ورتر و دەسہ لاتدارتر و نوینہری خوا - گہردوون سہیر دە کات.

۲-۵- تہ نیایی

تہ نیایی لہم دوو شعیریہ شی کۆبیکہس دا رووبہ ریکی بہرچاوی دیاری کردووہ. ئہوہی جینگہی تیرامانہ ئہم جۆرہ تہ نیاییہ، لہ ھەندیک شوینی کہمدا نہ بیت، کہ باس لہ تہ نیایی و ھ کوو بابہ تیکی فکری و فہلسہ فی دە کات، زیاتر دەرپرینی ئہ و حالہ تہ دەرونییہ کہ بہ ھۆی پیریہ و تیی کہ و تووہ و تہ واو قوناغہ ندہ، یا باشتەر بلیین قوناغی بیر و دەرروونی دواي ھەستکردن بہ پیریہ. زۆر بہ روونی لہ شعیری یہ کہمدا تہ نیابوون لہ دواي و ھرینی گہ لا و گۆلی درہخت و تیبہ رینی بہ ھاری تہ مہ نہوہ روو دەدات (ھەر و ھختی باخ، گۆبی لہ گہ لا و ھریوہ کانی ژیر خۆی بوو). لہ شعیری دووہ میشدا لہ چہ ند جینگہ دا راستہ و خۆ و ناراستہ و خۆ لہ وینہی شعیریدا تہ نیایی چ و ھک راستییہ کی بوون و چ و ھک ھەستیکی دەرروونی دواي پیری، دہ بینریت. نمونہ کانی ئہم باسہ:

پاییزیش و ھک منہ و بیوہ ژن

تہ نیاییہ و دلشکاو

لیکچوونی پایز بہ دایکی و بیوہ ژنی و نیشاندانی تہ نیاییہ کہی، جگہ لہوہی شاعیر دہ یہ ویت پیمان بلیت ئہ و ھەر لہ منالی و گہنجییہ و تہ نیایی ناسیوہ و ئاشنایہ پیی (چونکہ لہ منالییہ و دایکی بیوہ ژنہ)، لہ گہ لَ ئہوہ شدا پیناساندنی پاییزہ بو ئہوہی کاتیک لہ گہ ورہ بییدا دیتہ ناو مرؤفہ و ھ، لہ گہ لَ خۆیدا تہ نیاییہ کانی دینی. ئہم وینانہ قول بوونہ و یہ کی فہلسہ فی و بە شداربوون و بیرکردنہ و ھ سروشت و مانای تہ نیاییہ. بیجگہ لہوہی بو مرؤف- شیرکۆ (ھۆکاریک ئہوہی دروست کردووہ کہ «بیوہ ژن بوونہ») بنہرہ تی و ھمیشہ یی نییہ. سہرہ رای ئہوہ ش دەرختی ھۆکاری تہ نیاییہ کہ پیریہ و لیکچونیشیہ تی بہ سروشت و ھک لہ دریزہ بییدا دہ لیت:

بہ لَام ئہم شعیری خۆی

ھەمیشہ ھەر لہ سہر

گہ والہی کۆچەر و

تہ ویلی گردۆلکە ی رووتہن و

گہردن و سہرسنگی

درہختی رووت و قووت ئہ نووسی! (۳۰۵)

دهسته واژه گه لیک وه ک گردولکه ی رووتن، دره ختی رووت و قووت، هه ناسهی غه ربیی، عه شقی سه رمه دی، له گه ل مانا بنه رتیه کانی خویندا مانای بارکراویان هه یه، بو دوزینه وه ی ئه وه ش پیوستمان به سه رنجدانه به و په یوه ندیبیه ی که عه شق به تهنیایی و دیارده ی خه زان و غه ربیبیه وه هه یه تی، چونکه «دوزینه وه ی مانا له شیعدا به وه نابی که مانا کان به ئاشکرا له نیو ده قه که دا ئاماده بن، به لکوو ئه بی زنجیره ی په یوه ندیبیه که هه بی بو لیکدانه وه و شی کردنه وه ی ده قه که» (حه سن پالهلوان، ۲۰۰۲: ۱۶۲)، ههروه اش له دیری «بو شه ی تهنیایی ژوره که م» دا زور به راسته وخویی دان به تهنیا بوونی خوئی و چول بوونی ژوره که ی خوئی ده نیئت. ئه وه ی جینگه ی سه رنجه ئه وه یه به پیچه وانه ی هه ندی له شاعیرانی نو یخوازی رۆژه لاته وه، وه ک هه ندیک پییان وایه، به تایبه تی لای شاعیری فارس، سوهرابی سپهری، که ژیان له تهنیایی دا یه که نه شه ده کات و له خه لوه ت و بی ده نگی و به خو راگه یشتن دایه که ده پشکویت» (قوام و واعظزاده، ۱۳۸۸: ۱۱۶)، تهنیایی له م شاعرانه ی شیرکو دا نه ک وه رسکه ر، نه خو ازراو نییه و هه میشه ئامازه یه بو شتیکی ترسناکتر و تووی تیمه ی سه ره کی ده چینیت، که له به شه تیوریکه که دا ئامازه مان پیدا ئه ویش «مردنه» و زور به جدی و تییرامانه وه له سه ری وه ستاوه، که هه ول ده ده بن نمونه و وینه و په یوه ندیبیه کان پیشان بده ینه وه.

۵-۳- مردن

ئهم چه مکه چه به راسته وخو و چله شیوه ی ره مز و ئامازه دا له چه ندین دیردا پانتاییه کی زوری له و دوو ده قه که دا گرتوته وه، به جوریک له زور جینگه دا چه مک و تیمه کانی «پیری» و «ته نیایی» یش نیشانه و ئامازه یه کن بو ئاراسته ی مردن و بیرمان بوی په لکیش ده کات، که هه ول ده ده بن بیانخه یه روو. سه ره رای ئه وه ی له شیعی یه که مدا به راسته خو ئهم واتایه نه هاتووه، به لام له ریگه ی هونه ری شیعی ی که ساندنه وه و به هوئی وه رین و زه رد بوونی گه لاه له یه ک کاتدا هه م پیری و هه م مردن به رجه سته ده کریت. به تایبه تی کاتیک دره ختی به که س بوو له ریگه ی گپرانه وه وه هه ست و ترسی خوئی له تهنیایی و پیری و دوا جار مردن ره ها ده کات و که میک پشوو به خوئی ده دات، له مه شدا لیکچونیک ده بینین له گه ل بوچونی «فیورباخ» دا کاتیک ئه و پیی وایه: که له ریگه ی گپرانه وه و یاده وه ربیه وه ناو و ناوبانگ به رده وامه، له مرؤفدا پاش مردن هه ندیک شت ده مینیته وه (سه بوور، ۲۰۱۴: ۶۹)، که ره نگه به شیک له نه مری تیایدا به ده ست بیئت. ههروه ک شاعیر شیرکو هه ولی بو داوه. به لام له شیعی دووه مدا جگه له وه ی به راورد کراوه له نیوان مردنی سروشت و مرؤفدا، بیریکی هاوته ربیی بیره فه لسه فییه کان دیتنه به رچاو و زیهنی

خوینەر، که به سەر دوو دهستهی زهینی و بابه تیانه دا دابهش بوون، که هه ندیکیان مردن به دیاردهیه ک داده نین، که له جیهانی دهره وه روو ده دات و تایهت نییه ته نیا به مرۆقه وه، به لکوو له وه دا هه موو گیانله به ران و رووه که کانیش هاوبه شن. دهستهی دووه م له سەر ئه و بوچوونه ن که مرۆف تاکه بونه وه ریکه، که ئاگایی به مردنی خوئی هه یه و بیرى لى ده کاته وه، به لام بوونه وه رانی تر به مردنی خوڤان ئاگایان نییه (سه رچاوی پیشوو: ٦٦)، که رهنگه ترس و قورسی خودی مردن هه ر ئه و ئاگاییه بیت، هه رچه نده له شیعی یه که مدا له ریگه ی به که سکر دنه وه هه مان هه ست و بیر به سروشت ده به خشیت که مرۆف هه یه تی. به لام له هه ندی دیری شیعی دووه مدا وه کوو دوو جه مسه ری جیاواز له سروشت و مرۆف روانراوه. نموونه بو چه مکی مردن له م دیرانه دا ده بینریت.

بو ئه وه ی ته ماشات

تیکه لی ته ماشای خوا بکه ی

بجیته نهینی بوونه وه و

له کوچ و له عه شق و

له سه راب

تی بگه ی:

هه ر ئه بی لای پاییز بخوینی و.. (٣٠٧)

لیره دا راسته وخو باس باسی مردن نییه، به لام ئه ی ئه کری باسی بوون و نهینی بوون و خوا و سه راب و پووچی بکریت، بیرمان بو مردن و مه رگ و نه زانراوی چاره نوس و پرسیاره کانی مرۆف و هوکاری پووچی ژیان نه چی؟؟، دیاره که ناکریت، لیره دایه نووسه ری لیها توو په یوه ندی واتایی له نیوان دیارده ی حه قیقی سروشت و ئه و دانه زمانیه نه دا ده دۆزیته وه و وا ده کات بیرکی قوول و تیرامان لای بیسه ر و خوینەر دروست بکات و ده قی شیعی نزیك بکاته وه له بوچوونه فه لسه فییه کان. له شوینی تر دا و له پیشاندانی هاوبه شی خوئی و پاییزدا ده لی:

په یکه ری مه راق و رامان بووین،

چاوه روان پیکه وه

به رامبه ر نادیار،

ئه وق ئه بوین، دائه ماین (٣٠٨)

جه خت له سه ر هه مان بیرو چه مک ده کاته وه و نادیارى وجود و ئه نجمی مرۆف و گه ردوون، ئه وق بوون و سه رسورمان دروست ده کات و دووباره هه م هاوتا و هه میش دژه که ی ژیان وه بیر دینیته وه که مه رگه، ئه م ره وته ئیش کردنه ی شاعیر دریزبووه وه ی قوناغ و ئاستی بیرى خوئی و جیکردنه وه یه تی له به ره مه کانیدا ئه ویش له شیوه ی وینه ی فه لسه فیدا، هه ر وه ک لیکۆله ریک له

شی کردنه وهی وینه و ئیستاتیکی دهقه کانی شیرکۆدا ئاماژهی بۆ کردووه و ده لیت: «لهم جوره وینانه دا بیریکی قول و گشتی ههیه زور جار خستنه رووی پرسیار و گرفته گشتی و سه رمه دییه کانی ژیا نه» (ئه حمه د حسین، ۲۰۰۸: ۳۷۶). یان:

شیرمان یه ک شیرعی،

کۆچره وی ناو زهردهی ئیواران

زه ردهی ئیواران ئاماژهیه کی روونه بۆ دیارنه مان و کۆتایی رووداویک، که ئاویتهیه له گه ل مردندا. له دوا دیره کاندایه ته واوی هه موو ئه وهی له ریگه ی هونه ر و ته کنیکه شیرعییه کانه وه پیشانی داین، زور به ئاشکرا و بیپه رده دانی پیدا ده نی و ده ست ده خاته سه ر ئه و برین و ترسه قووله ی مرؤف که له به ره و فه نا و نه مان چوونیدا هه ستی پیده کات؛ کاتیک ده لی:

من و ئه و... پاییزی ناو پاییز،
وه لی ئاخ... من ئه بی ماله که ی
بۆچۆل که م،
من ئه رۆم... ئه و نارواو
دوا جاریش ئه و له سه ر چرپا که م
ئه خه وی (۳۰۹)

به ته واوی به راوردی مرؤف و سروشت ده کات و ئه و خوی ده خاته ریزی ئه و بیرمه ندانه ی که باوه ریان به جاویدانیی سروشت و زال بوون و بالاده ستیی ئه و هه یه، که ره نگه ئاماژهیه کی دوور و کال بیت بۆ به دیه پنه ری و نه مریی ئه و (خودا).

نابیت ئه وه ش له بیر بکه یین، که له گه ل ئه وه ی شیرکۆ بیکه س زور به وردی وینه ی کۆمه لگای گویزاهه ته وه بۆ ناو ده ق، به تایبه تی حالته ته کانی قۆناعی پیری و په یوه ست به ته نیابوونی. به مه ش ده ق ئاویزان به بیرۆکه ی فه لسه فی و تیوریکی کۆمه لناسانه ده کات (الماضی، ۲۰۱۰: ۱۸۲). هه روه ها حالته و باره سایکۆلۆجییه کانی خودی نووسه ر، به تایبه تی له ده قی دووه مدا، که له سالێ ۲۰۱۲ و تراوه و نزیکه له کۆتاییه کانی ته مه نی شاعیر و قۆناعی پیرییه تی. له شی - کردنه وه ی نمونه یه کی هاوشیوه ی شیعه ر کانی شیرکۆدا و له پیوه ندیی نیوان مرؤف و خه زان و مردن دا نووسه ر نه جات هه مید ئه حمه د ده لی:

مرؤفیک که به م شیوه گوتاریکی فیکری - فه لسه فی - ده روونی دروست ده کات، بی گومان هۆکاریکی بنه ره تی باری ده روونی کاریگه ری کردۆته سه ر، بی گومان «هه ستیکی ژیاوه ی زال» له میشکیدا کارده کاته سه ری. بیگومان ئه و له ژیر سیحر و جادووی کارتیکردن و کاردانه وه یه کدا ده ژی و هه م ئه م ژیا نه ش، ده بی له نیو خودی زمانی ده قدا به دووی بگه ریین. (۲۰۰۸: ۹۶، ۹۷، ۹۸)

ههروه‌ها ده‌بیټ ئه‌وه‌ش له‌به‌رچاو بگرین، شاعیر ته‌نیا له‌وه‌دا تیروانین بۆ دنیا داهینه‌رانه نییه، که به خولقاندنی به‌ره‌می هونه‌ر رۆلی خۆی بۆ ده‌رخستنی راستیه‌ک ته‌رخان بکات و کارکردنی راسته‌وخۆی به‌سه‌ر بیکردنه‌وه‌مانداه‌به‌بیټ (محمد که‌مال، ۲۰۰۴: ۱۲۷)، به‌لکوو هه‌روه‌ک چۆن سه‌عدی شیرازی که کاتی‌ک ته‌مه‌نی له‌په‌نجا سال تیده‌په‌ریت، له‌بری خه‌لوه‌ت و گوشه‌گیری برپاری نووسینی گولستانیک ده‌دات، گولستان-یک که ده‌ستی خه‌زان و زستانی پی‌نه‌گات (فلاح، ۱۳۸۷: ۲۸۸) به‌م داهینانه‌ ئاوی نه‌مری به‌ده‌ست دینن و رووبه‌رووی چاره‌نووس ده‌وه‌ستنه‌وه، به‌تایبه‌تی ده‌بینین ئه‌م شیعره له‌دیوانیکدایه به‌ناوی خیراکه‌مردن خه‌ریکه‌بگات، که به‌جۆریک هه‌ولدان و په‌له‌کردنه بۆ خولقاندنی شتی‌ک که ره‌نگه له‌و مردنه‌ی بپاریزیت، هه‌رچه‌ند ترسی مردنیش له‌خۆیدا هه‌لگرتبیټ. له‌گه‌ل دان نان به‌ته‌واو بوون و له‌ده‌ستچوونی هه‌له‌کانی ژیان و جووله‌شدا و سه‌ره‌رای ئه‌وانه‌یش، شیرکو له‌دروستکردنی پیوه‌ندی نوپی واتاییدا، بیریکی داهینه‌رانه‌ی هه‌یه و مانای نوپی به‌ره‌م هیناوه. بۆ نموونه:

شه‌وانیش دره‌نگان

خه‌یالم ئه‌ترسا و

له‌باوه‌ش خه‌زانی، ئه‌نوستم

تیروانینی گه‌نجیک بۆ خه‌زان و پاییز له‌م وینه‌یه‌دا، زۆر جیاوازه و به‌جۆریک نه‌ک هه‌ر مایه‌ی ترس نییه، به‌لکوو هۆکاری ره‌وینه‌وه‌ی ئه‌و ترسه‌یه و جیگه و شوینیکی پارێزراوه،- به‌لام ده‌بیټ ئه‌وه‌ بلین که ئه‌م دۆستایه‌تی و نزیکیه‌ی هه‌ی قۆناعی پێشووتره و، ناراسته‌وخۆ پیوه‌ندی به‌گۆرینی دیدگای مرۆفه‌وه بۆ خودی خۆی و سروشت و دیارده‌کانی ناوی، له‌قۆناعه‌ جیاجیاکانی ته‌مه‌نیدا هه‌یه- لیره‌دایه که مانای نوپی بۆ پاییز به‌ره‌م دینیت و پیچه‌وانه‌ی بیره‌ چه‌قبه‌ستوو و له‌پیشینه‌کانی مرۆفه. به‌م جۆره‌ی که خستمانه‌روو شاعیر له‌نیشانانی پیوه‌ندی نیوان ئه‌و سیچه‌مکه و جیکردنه‌وه‌ی ئه‌و بیرانه به‌تایبه‌ت بابته‌ی مردن و خودی بوون، سه‌لیقه و کارامه‌یی له‌گه‌ل وینه‌ شیعریه‌کاندا به‌رخه‌رج‌داوه، «له‌گه‌ل ئه‌وه‌ی وه‌ک فه‌یله‌سووفان، لۆکاچ و گۆلدمه‌ن هه‌روه‌ک هیگل بانگه‌شه‌ی بۆ ده‌که‌ن، که هه‌موو ده‌قه ئه‌ده‌بییه‌کان-هاوتای- مانایان هه‌یه و ده‌توانین وه‌ک چه‌ند سیستمیک له‌نیشانه‌ی فکری، فه‌لسه‌فی، تیۆلۆژی پیناسه‌یان بکه‌ین» (محهمه‌د، ۲۰۰۶: ۴۱۳). به‌لام ده‌کرێ بلین له‌م ده‌قانه‌دا ئه‌و بیرانه به‌هیلکی راست و دیار و ده‌رکه‌وتووتر ده‌بینین و به‌رده‌وام می‌شک و ده‌روونی خوینهر به‌ره‌و بیرکردنه‌وه و به‌شداری کردن له‌گه‌ل نووسه‌ردا راده‌کیشیت. هه‌روه‌ها خالیکی زۆر گرنگ ئه‌وه‌یه که واتای ئه‌و چه‌مکانه له‌نیوه‌ندی ده‌قه‌کاندا به‌یه‌کتره‌وه به‌ستراونه‌ته‌وه و له‌لیکدانه‌وه‌یه‌کی جیادا بی‌ئامازه‌دان به‌و پیوه‌ندییه، شی کردنه‌وه‌ی مانا ناته‌واو ده‌بیټ. واته‌ ده‌کریت بلین تیمه‌ی گشتی ده‌ق رایه‌له و

پیه نندی نیوان ئه و چه مکانه یه، نه ک تاکه تاکه ی چه مک و بابته کان. جگه له وهش ده ق یارمه تیده ری خوینره که له دهره وهی تیکستدا و له دهره وون و زهین و واقیعدا به دوا ی راستی و تیگه یشتنی ته واوی ئه و چه مکانه دا بگه ری و له وپوه په ی به هه ندی له ولامی پرسپاره کانی خو ی وه ک بوویه کی بیر که ره وه ببات.

۶- ئه نجام

پیه نندی کی ته وا و دانه برا و له نیوان مانای ئه م سی چه مکه دا هه یه، به جوریک باسکردنی هه ری که یان دوانه که ی تر بیر ده هیئتیه وه، به تایبه تی قوناغه بندی زور به رجه سته یه. واته، ئه وه پیری به تهنیایی دینیت و دواتر ئه ویش پیری مردن دینیته زهینمانه وه. ئه و چه مکانه به تایبه ت مردن که ترۆپک و چه قی واتایی ده قه چ وه ک بابته تی دهره وونی و چ وه ک تیمه ی فیکری و فه لسه فی له تیکسته کاندان خشینراوه. بو رزگار بوون له پیری و تهنیایی و مردن و ترسه کانیان، شاعیر له ده قی یه که م و دووه میشدا په نا بو گپرانه وه ده بات، سه رباری ئه وه ی له ده قی دووه مدا به ناراسته وخو (که له ده قی یه که میشدا هه یه)، ئه وه خودی ده قه یان داهینانی شیعری به که هه ولیکه بو خولادان لییان (له تهنیایی و پیری و مردن)، هه رچه نده خو ی له کاتی داننان به مردنی خویدا، چاوه روانی ئه م نه مری به نیبه.

پیه نندی کی ته وا و له نیوان سر وشت و مرۆفدا هه یه له چه شتن و هه سته پی کردنی ئه و سی بیر و چه مکه دا، هه رچه ند له ده قی دووه مدا و له بابته تی مردندا به ته واوی ئه و دوانه جیا ده کاته وه. ترس له مردن له شیوه ی دل راو کیدا دهر که وتووه. ئه م حالته ته بالی به سه ر ده قدا کیشاوه، جگه له وه ی مردن و دوو چه مکه که ی تر لای شاعیر حالته تیکی ئاسایی نیبه وه ک چو ن لای هه ندی شاعیری تر هه یه، به لکوو به رده وام پرسپار و گومان له بوون زیاتر ده کات، له گه ل ئه و ئازاره ی که به مرۆقی ده دات. هه ری که له و تیمانه دوانه که ی تر وه بیر دینیتیه وه و له ناو خویدا هه لی گرتوون، که تیمه یه کی گشتگیرتری نه خسه کیشاوه، ئه ویش خودی په یوه نندی و رأیه لئی نیوانیانه. ئه م ده قانه یارمه تی خوینره ده دات و له دهره وه ی ده قیش، به دوا ی تیگه یشتنی زیاتری بابته فه لسه فی و دهره وینییه کان و وه لامی پرسپاره کانی دا بگه ری، چونکه خو یان لای خوینره هو کاریکی سه ره کیی جولاندنی پرسپارن، له گه ل بابته هونه ری به کانی ده قدا که باسی سه ره کی ئیمه نه بوو له م باسه دا.

سه‌رچاوه‌کان

ئەلف. کوردی

دیما، ئالیکساندەر (۲۰۱۱). *پرینسیپه‌کانی ئەدەبناسیی بەراورد*. وەرگێڕانی ئەنوەر قادر محەمەد. سلیمانی: چاپخانه‌ی که‌مال.

ئەحمەد حسین، جەبار (۲۰۰۸). *ئێستاتیکای دەقی شیعری کوردیی کوردستانی عێراق (۱۹۵۰-۱۹۷۰)*. سلیمانی: دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم.

حەسەن پالەوان، سەلاح (۲۰۰۲). *داهینان و مەرگ*. سلیمانی: دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم.

شکری عزیز، المای (۲۰۱۰). *تیۆری ئەدەبی*. وەرگێڕانی سەردار ئەحمەد گەردی. هەولێر: چاپخانه‌ی ماردین.

بیکەس، شێرکۆ (۲۰۰۷). *دیوانی حەفتا پەنجەرە‌ی گەرۆک*. سلیمانی: چاپخانه‌ی رەنج.

--- (۲۰۱۳). *خیراکە مردن خەریکە بگات!*. سلیمانی: چاپخانه کارۆ.

عەبدولکەریم، صەبور (۲۰۱۴). *چەمکی ژبان و مردن لە شیعری مەوله‌وی و مەولانای رۆمیدا*. تاران: چاپخانه‌ی تاران.

محەمەدی، هادی (۲۰۰۶). *فەلسەفە، میتۆد، کۆمەڵناسیی ئەدەبیات*. سلیمانی: چاپخانه‌ی شقان.

عەبدوللا، محەمەد ئەمین (۲۰۰۸). *بوون لە شیعری مەحویدا*. سلیمانی: چاپخانه‌ی تیشک.

که‌مال، محەمەد (۲۰۰۴). *بوون و داهینان*. سلیمانی: دەزگای سەردەم.

مەحموود مۆتەلیب، مەجید و فوئاد مەجید میسری (۱۹۷۸). *شیعەر و فەلسەفە*. بەغدا: چاپخانه‌ی عەلا.

حەمید ئەحمەد، نەجات (۲۰۰۸). *تیۆری بنیاتی شاراوه*. هەولێر: دەزگای ئاراس.

بئ. فارسی

ریمما مکاریک، ایرنا (۱۳۸۸). *دانشنامه‌ی نظریه‌های ادبی معاصر*. ترجمه‌ی مهران مهاجر و محمد نبوی. تهران: نشر آگه، چاپ سوم.

داد، سیما (۱۳۹۰). *فرهنگ اصطلاحات ادبی*. تهران: انتشارات مروارید، چاپ پنجم.

ولک، رنه و اوستین وارن (۱۳۹۰). *نظریه‌ی ادبیات*. ترجمه‌ی ضیاء موحد و پرویز مهاجر. تهران: انتشارات نیلوفر، چاپ سوم.

باقی نژاد، عباس. (۱۳۸۶). «شاملو شاعر زندگی و مرگ». *مجله زبان و ادبیات فارسی*. سال ۳، شماره ۹.

رحیم‌زاده، سوسن و همکاران (۱۳۹۰). «مبانی مفهوم احساس تنهایی». *روانشناسی تحولی (روانشناسان ایرانی)*. سال هشتم، شماره ۳۰.

رحیمی ششده، غلامرضا و ناصر صفابخش (۱۳۹۱). «تقابل جوانی با پیری بر اساس عنصر رنگ در تصاویر نظامی». *متن‌شناسی/دب فارسی دوره جدید*، سال چهارم، شماره ۱.

پروانه، رووین اهلی (۱۳۹۲). «بررسی مقایسه‌ی مفهوم تنهایی در شعر نیما یوشیج و شفیعی کدکنی». *مجله ادبی پیاده‌رو*.

شیبانی تدرجی، فاطمه و همکاران (۱۳۸۹). «تأثیر خاطره‌گویی بر میزان افسردگی و احساس تنهایی سالمندان». *فصلنامه روانشناسی کاربردی*. سال ۴، شماره ۱.

فهیم کلام، محبوبه و محمدرضا محسنی (۱۳۹۰). «تحلیل روانشناسی مرگ در اسکار و خانم رز». *پژوهش ادبیات معاصر جهان*، دوره ۱۷، شماره ۲.